

Bevolkingsdynamiek in de vier grote steden

Jan Latten¹⁾, Marco Bontje²⁾ en Han Nicolaas³⁾

De bevolking van de vier grote steden groeit nauwelijks. Wel verandert de demografische en sociaal-economische samenstelling van de bevolking. Zo heeft een steeds groter deel van de bevolking een allochtone herkomst, neemt het gemiddeld inkomen af en neemt het aandeel eenpersoonshuishoudens toe. Welke onderliggende bevolkingsstromen doen zich, kwantitatief en kwalitatief, voor? Welke rol spelen deze stromen in de resulterende demografische en sociaal-economische structuur?

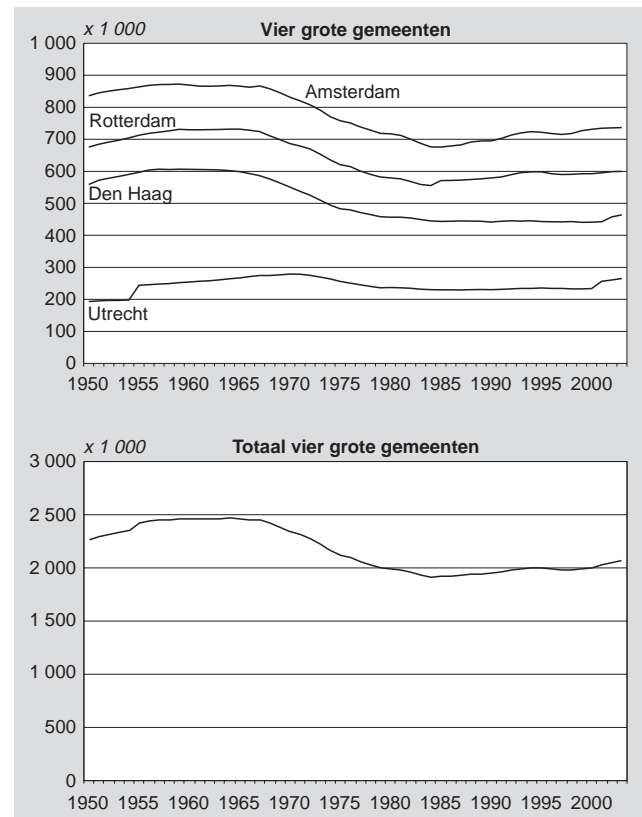
1. Inleiding

Met divers ruimtelijke beleid en volkshuisvestingsbeleid heeft de overheid vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw suburbanisatie aangemoedigd. Er ontstonden nieuwe suburbane woonwijken in een aantal vastgestelde 'groei-kernen'. Zo zijn plaatsen ontstaan als Zoetermeer bij Den Haag, Purmerend bij Amsterdam en Houten bij Utrecht. Hoewel de verschillende fasen van het nationale ruimtelijke beleid en het volkshuisvestingsbeleid wisselend succes kenden, staat vast dat ze de migratiestromen van en naar de (grote) steden sterk hebben beïnvloed (Bontje, 2001; Ostendorf, 2001; Jobse et al., 1990). Het groeikernenbeleid had echter ook onvoorziene negatieve gevolgen. Vanaf het midden van de jaren zestig maakten de vier grote steden in ons land een periode door van bevolkingsverlies (grafiek 1).

De grote steden verloren daarmee ook draagvlak voor voorzieningen. De eerste gevolgen van een selectieve uittocht werden zichtbaar, en er ontstond een zekere vrees voor sociaal-economische polarisatie tussen de arme stad en de rijke omgeving. Om de middenklasse in de stad te houden, zou een aantrekkelijk woonmilieu worden geboden. Daarop werd in de jaren tachtig het *compacte-stadbeleid* geformuleerd. Nieuwe woonwijken werden zoveel mogelijk in of vlakbij de stad gepland. Er kwamen plannen voor grootschalige stedelijke herstructureringsprojecten, zoals de Oostelijke Eilanden in Amsterdam en de Kop van Zuid in Rotterdam, waarbij oude haven- en industrieterreinen omgetoverd zouden worden tot woongebieden.

Tussen 1985 en 1995 kwam in de vier grote steden een einde aan de daling van de bevolking en nam de bevolking weer toe, hoewel de bevolkingsgroei vergeleken met de middelgrote steden en de suburbane gemeenten bescheiden was. De selectieve uittocht werd niet tot staan gebracht. Everaers en Musterd (1994) veronderstelden veeleer een

1. Bevolkingsomvang op 1 januari, 1950–2003

verband tussen het herstel van de stedelijke bevolkingsgroei, eind jaren tachtig, en de economische herstructurering en de veranderende huishoudenssamenstelling. De overgang van een industrie- naar een dienstensamenleving bood andere werkgelegenheid en droeg bij aan de emancipatie van vrouwen op de arbeidsmarkt. Dit werkte de opkomst van een- en tweepersoonshuishoudens in de hand. Deze ontwikkeling vertaalde zich ruimtelijk in een groeiende bevolking met een potentiële voorkeur voor een stedelijk woonmilieu. Daarnaast groeide het aandeel gezinnen van allochtone herkomst.

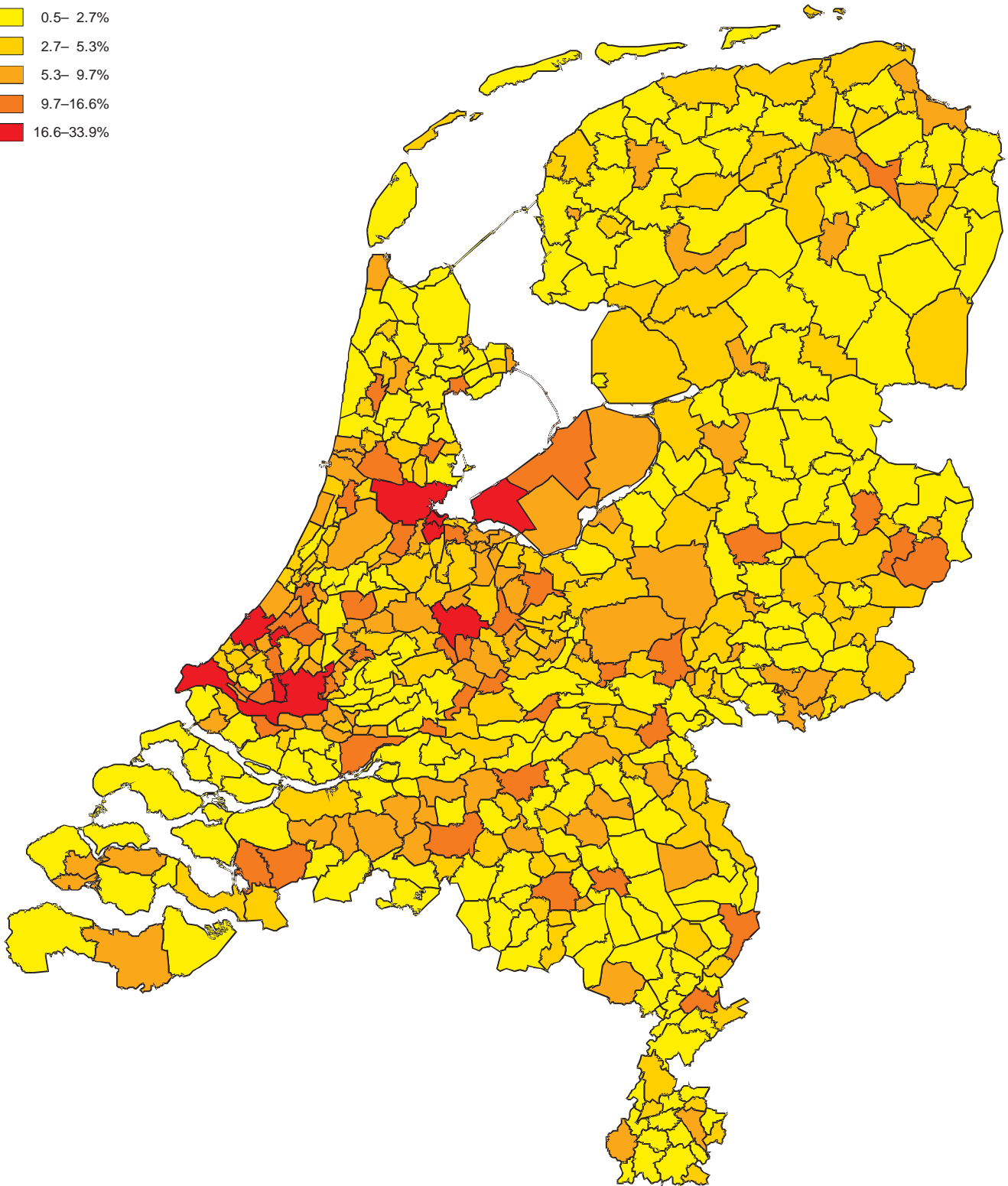
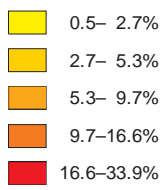
In de jaren negentig verschenen de VINEX-locaties aan de randen van de grote en middelgrote steden, deels binnen de gemeentegrenzen, deels op grondgebied dat was geannexeerd door de grote steden. Bestuurlijk horen de nieuwe woongebieden daarmee tot de stad, maar historisch gezien zijn het suburbane overloopgebieden. Daarmee zijn de uittocht uit de stad en de gevolgen daarvan in sommige gevallen administratief minder zichtbaar geworden. Feitelijke processen kunnen zich immers binnen het oorspronkelijke bestuursgebied handhaven, zonder dat deze processen in de gemeentelijke statistieken zichtbaar zijn. In paragraaf 5 wordt hierop nader ingegaan.

¹⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg; Universiteit van Amsterdam.

²⁾ Universiteit van Amsterdam.

³⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.

2. Gemeenten naar percentage niet-westerse allochtonen, 1 januari 2003

Wat betreft de ontwikkeling van de absolute bevolkingsomvang was er in de jaren negentig geen duidelijke trend van suburbanisatie of urbanisatie zichtbaar. Er leek een status quo te zijn ingetreden. Rond de millenniumwisseling was er weer groei voor de vier steden als totaal, hetgeen overigens werd veroorzaakt door de annexaties van Den Haag en Utrecht. Desalniettemin woonde in 2003 nog maar 13 procent van de bevolking van Nederland in één van de vier grote steden. In 1960 was dit nog 22 procent.

2. Samenhang met andere kenmerken

Niet-westerse allochtonen

De demografische en sociaal-economische structuur van de grootstedelijke bevolking is ook in de jaren negentig veranderd. De groeiende groep allochtonen, in combinatie met gezinsvormende immigratie, zorgden ervoor dat de samenstelling van de grootstedelijke bevolking veranderde. De internationale immigratie van niet-westerse bevolkingsgroepen richtte zich vooral op de grote steden. De concentratie van niet-westerse allochtonen in de steden nam toe. Thans vormen de grote steden in het westen van het land concentratiegebieden (*grafiek 2*). Aangezien deze instroom niet zonder meer zichtbaar is in een overeenkomstige toename van de bevolkingsomvang, moet er dus ook sprake zijn geweest van uitgaande stromen. Welke kenmerken hebben die uitgaande stromen? Een groeiende concentratie van personen met bepaalde kenmerken kan immers ook ontstaan door selectieve uitstroom uit de stad of uit bepaalde wijken.

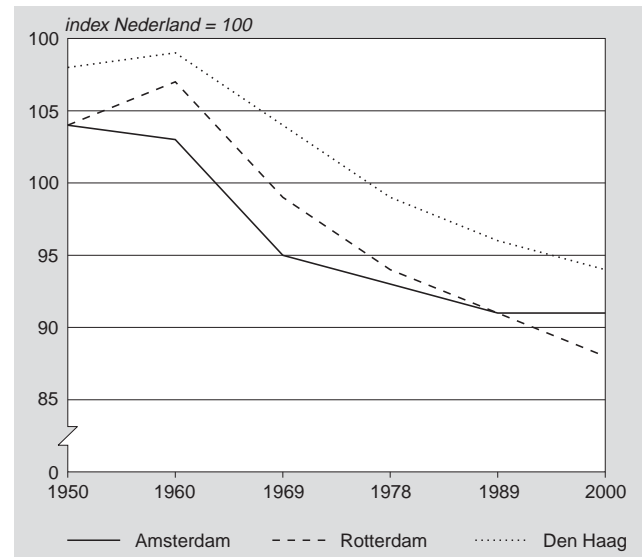
Besteedbaar inkomen

Het gemiddeld besteedbaar inkomen van de bevolking in de grote steden, zichtbaar vanaf medio jaren zestig, is in de jaren tachtig en negentig blijven dalen. Lag het inkomen in de vier grote steden in de jaren vijftig nog ruim boven het landelijk gemiddelde, in de jaren zestig en zeventig sloeg deze voorsprong om in een achterstand, die sindsdien nog is toegenomen. Zelfs de lichte bevolkingstoename rond 2000 heeft dit beeld niet kunnen veranderen. In 2000 was het besteedbaar inkomen in de drie grootste steden van het land 6 tot 12 procent lager dan het gemiddelde (Kasperski, 2004; *grafiek 3*). Dit patroon kan erop wijzen dat er sprake is van selectieve stromen wat betreft sociaal-economische positie en/of inkomen, waarbij per saldo nog steeds de relatief hoge inkomens de steden verlaten en worden vervangen door instromers met relatief lage inkomens.

Overige kenmerken

De selectiviteit van stadsbewoners heeft diverse kanten. Hun herkomst en hun gemiddeld inkomen verschillen met die van degenen die buiten de steden wonen. De grote steden herbergen ook meer uitkeringsafhankelijken. Amsterdam is de gemeente met het hoogste percentage uitkeringsafhankelijken, en ook Rotterdam zit in dit opzicht in de toptien. Tegelijkertijd wonen in de grote steden meer eenpersoonshuishoudens. Amsterdam heeft met 55 procent het grootste aandeel van deze huishoudens. In de overige

3. Inkomensontwikkeling van inkomensontvangers in drie grote gemeenten, 1950–2000

drie grote gemeenten schommelt het percentage eenpersoonshuishoudens rond de 50. Landelijk bestaat één op de drie huishoudens uit één persoon.

Al deze verschillen kunnen samenhangen met een wijziging van de inkomensverdeling. Het zijn immers vooral de huishoudens met twee inkomens die in de jaren negentig het meest hebben geprofiteerd van de welvaartsstijging. Binnen de steden kan zich een geleding ontwikkelen van, bijvoorbeeld, allochtone huishoudens met een relatief laag besteedbaar inkomen en een grote uitkeringsafhankelijkheid, naast autochtone tweeverdieners met een relatief hoge welvaart.

De waargenomen selectiviteit op gemeenteniveau is bovendien een gemiddelde voor alle wijken en buurten. Verschillen die op gemeenteniveau worden gemeten, kunnen daardoor concentraties binnen de stad, in buurten en wijken, maskeren. Toch is de laatste jaren de indruk ontstaan dat de situatie voor delen van de steden toenemend, en soms in zeer sterke mate, selectief is (Latten, 2004).

Selectiviteit

De totaalcijfers suggereren misschien weinig dynamiek, maar op kleinere schaal kan er toch veel aan de hand zijn. Dit heeft onder meer te maken met selectiviteit in substromen van de bevolkingsontwikkeling. Het is immers nog maar de vraag of instromers en uitstromers dezelfde personen zijn, of personen met vergelijkbare kenmerken. In het laatste geval kan het verschijnsel zich voordoen door instromers met andere kenmerken. Vanuit de theoretische visie van de sociale ecologie wordt dit vaak beschreven in termen van 'invasie' van nieuwe bevolkingsgroepen. Als deze invasie leidt tot een situatie waarin de instromende groep de meerderheid vormt of kwalitatief de overhand krijgt, spreekt men van 'successie'. De processen van invasie en successie kunnen leiden tot segregatie (Nelissen, 1972).

Een andere benadering van selectieve migratie is de *escalator region*-hypothese van Fielding (1992). Fielding stelt

dat grote steden en hun regio's in veel westerse landen fungeren als een soort roltrap voor de opleidings- en arbeidscarrière van jongeren. Jonge mensen trekken naar de stad voor hun opleiding en doen daar vaak ook hun eerste ervaringen op de arbeidsmarkt op. Als ze carrière gemaakt hebben, 'stappen ze weer van de roltrap af' en vestigen ze zich in een aantrekkelijker woonomgeving, op enige afstand van de grote stad. Zo ontstaan selectieve migratiestromen die ertoe kunnen leiden dat de stedelijke sociaal-economische structuur verzwakt, omdat degenen die opwaarts mobiel zijn voortdurend uitstromen.

Cortie (2003) constateert in een analyse van migratiebewegingen in de regio Amsterdam tussen 1988 en 2000 dat sommige etnische minderheidsgroepen, met name die van Surinaamse en Antilliaanse herkomst, zich steeds vaker in suburbane gemeenten vestigen. Het is dan ook niet alleen van belang de omvang van de in- en uitgaande stromen te kennen, maar ook te weten wat de kenmerken zijn van de instromers, uitstromers en doorstromers.

3. Verborgen dynamiek in de vier grote steden in de periode 1995–2002

In het volgende wordt ingegaan op een beschrijving van de omvang van de stromen naar en uit de vier grote steden in de periode 1995–2002. Het hoofddoel hiervan is een verkenning van de eventuele selectiviteit in de stromen, om zo de sociaal-demografische structuur van de bevolking te verklaren. Verder zal worden geprobeerd een beeld te krijgen van de mate waarin de instromers en uitstromers dezelfde personen zijn. Hiertoe worden de volgende ingangen gekozen:

- de omvang en intensiteit van instroom en uitstroom in de periode 1995–2002 (par. 3.1)
- de intensiteit van doorstroom in de periode 1995–2002 (par. 3.2)

- de intensiteit van 'zittenblijvers': het aandeel inwoners (exclusief de nieuwgeborenen en overledenen) dat aan zowel het begin als het eind van de periode aanwezig is (par. 3.3).

Telkens wordt een vergelijking gemaakt tussen de vier grote steden en overig Nederland, om na te gaan in hoeverre de intensiteit van in- en uitstroom in de vier grote steden afwijkt van het gemiddelde voor Nederland.

3.1 Omvang van instroom en uitstroom, 1995–2002

Tussen 1995 en 2003 is de bevolking in de vier grote steden met 66 duizend personen gegroeid. In Nederland als geheel is het inwonertal toegenomen met 768 duizend (zie *staat 1*). Het groeitempo in de vier grote steden is lager dan dat van Nederland als geheel (33 per duizend tegenover 51 per duizend). De bevolkingsomvang van Rotterdam is zelfs vrijwel gelijk gebleven. Daardoor lijkt het alsof bevolkingsdynamiek in Rotterdam ontbreekt. Een belangrijk deel van de groei in Den Haag en Utrecht is bovendien tot stand gekomen door annexaties. De beperkte dynamiek die er is, is door deze annexaties dus grotendeels langs administratieve weg gerealiseerd. Zonder annexaties zou de groei van de vier grote steden een kleine 40 duizend personen lager zijn geweest en zou de bevolkingsgroei vrijwel tot stilstand zijn gekomen.

Hoe is het beeld van de bevolkingsontwikkeling als naar de onderliggende stromen wordt gekeken?

Gerelateerd aan de *gemiddelde* bevolkingsomvang in de onderzoeksperiode, is zowel de instroom als de uitstroom per duizend inwoners voor elk van de vier grote steden hoger dan in Nederland als geheel (geboorte en sterfte zijn buiten beschouwing gelaten; *grafiek 4a en 4b*).

Grafiek 4a laat zien dat de vier grote gemeenten tezamen, vergeleken met het gemiddelde van de andere gemeenten,

Staat 1
Bevolkingsdynamiek in de vier grote gemeenten, overige gemeenten in de vier stedelijke agglomeraties en resterende gemeenten in de periode 1995–2002

Gemeente	Bevolking 1-1-1995	Geboorte	Sterfte	Binnenlandse migratie		Buitenlandse migratie		Instroom + geboorte		Uitstroom + sterfte ¹⁾		Bevolking 1-1-2003 ²⁾
				vestiging	vertrek	vestiging	vertrek ¹⁾	Totaal	waar- onder uit binnen- en buiten- landse migratie	Totaal	waar- onder uit binnen- en buiten- landse migratie	
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(1)+(3)+(5)	(3)+(5)	(2)+(4)+(6)	(4)+(6)	
x 1 000												
Amsterdam	722,2	79,9	54,4	192,9	228,7	94,5	75,2	367,3	287,4	358,3	303,9	736,6
Rotterdam	598,2	59,4	52,6	164,7	193,0	64,2	42,4	288,3	228,9	288,0	235,4	599,7
Den Haag	442,9	44,5	40,8	136,4	158,6	64,7	43,3	245,6	201,1	242,7	201,9	463,8
Utrecht	235,6	26,8	16,8	110,0	117,4	20,3	16,2	157,1	130,3	150,5	133,6	265,2
Totaal vier grote gemeenten	1 999,0	210,6	164,6	604,0	697,7	243,7	177,2	1 058,4	847,8	1 039,5	874,9	2 065,2
Overige gemeenten in de vier stedelijke agglomeraties	1 422,4	143,2	97,5	581,6	511,3	79,1	65,7	803,9	660,7	674,5	577,0	1 510,4
Overige gemeenten	12 002,6	1 229,9	848,1	3 839,9	3 816,6	621,0	429,8	5 690,7	4 460,8	5 094,5	4 246,3	12 617,0
Alle gemeenten	15 424,1	1 583,6	1 110,2	5 025,5	5 025,5	943,8	672,6	7 552,9	5 969,3	6 808,4	5 698,2	16 192,6

¹⁾ Inclusief het saldo van de administratieve correcties.

²⁾ Inclusief het saldo van de overige correcties en (op gemeentelijk niveau) mutaties in de bevolking ten gevolge van gemeentegrenswijzigingen.

relatief de grootste *instroom* kennen. De overige gemeenten in de agglomeraties nemen een tussenpositie in. De geringste instroom kennen de gemeenten buiten de stedelijke agglomeraties (37 procent).

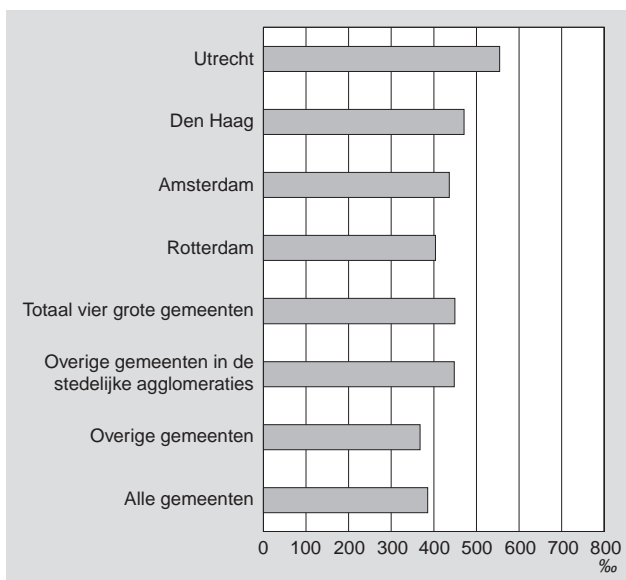
Van de vier grote steden heeft Utrecht de grootste relatieve instroom (55 procent instromers). Hierna volgen Den Haag (47 procent), Amsterdam (44 procent) en Rotterdam (40 procent).

Ook wat betreft *uitstroom* zijn de vier grote steden, vergeleken met het gemiddelde voor andere gemeenten, het meest dynamisch (grafiek 4b). De uitstroom is het grootst in Utrecht (55 procent uitstromers), gevolgd door Den Haag (47 procent), Amsterdam (45 procent) en Rotterdam (41 procent). Het grootste verschil bestaat opnieuw met het gemiddelde voor gemeenten buiten de stedelijke agglomeraties (35 procent).

Voor de vier grote steden tezamen geldt dat 45 procent van de inwoners zich in de periode 1995–2002 nieuw in de stad heeft gevestigd en dat 46 procent in dezelfde periode is vertrokken. Dit wijst op licht bevolkingsverlies door uitstroom. Voor alle gemeenten tezamen ligt het niveau van de instroom op 39 procent en dat van de uitstroom op 36 procent. Dit wijst op bevolkingsgroei door instroom.

De bevolking in de vier grote steden wordt, met andere woorden, meer dan gemiddeld gekenmerkt door recente vestiging en vertrek. Bovendien overtreft in de vier grote steden de uitstroom de instroom (exclusief geboorte en sterfte), wat bij de overige gemeenten niet het geval is. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat het (negatieve) saldo van de binnenlandse migratie het (positieve) saldo van de buitenlandse migratie van de vier grote gemeenten overtreft.

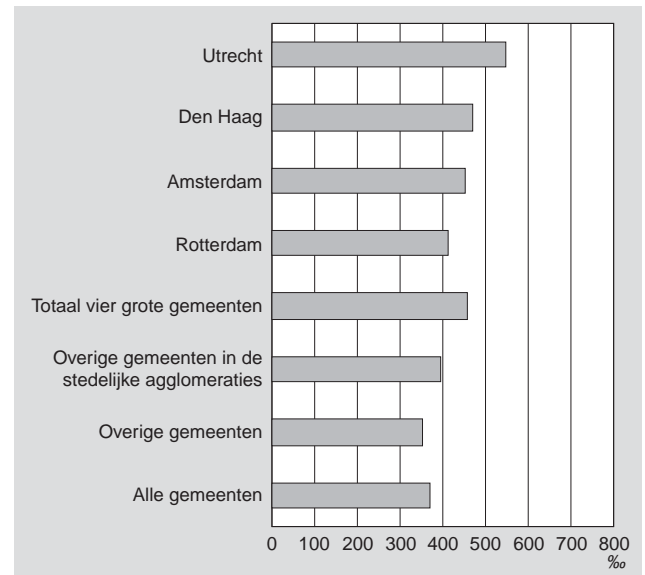
4a. Instromers per 1 000 van de gemiddelde bevolking, 1995–2002

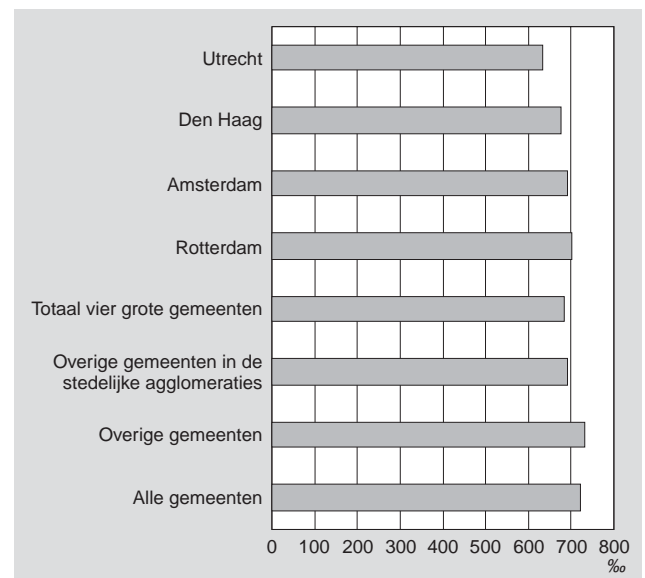
3.2 Doorstroom, 1995–2002

Refererend aan de opmerkingen over mogelijk selectieve kenmerken van in- en uitstromers, komt de vraag op in welke mate de in- en uitstroom dezelfde personen betreft. Zijn de instromers en uitstromers dezelfde personen, dan is er sprake van een relatief kleine, slechts tijdelijk aanwe-

4b. Uitstromers per 1 000 van de gemiddelde bevolking, 1995–2002

4c. Zittenblijvers per 1 000 van de gemiddelde bevolking, 1995–2002

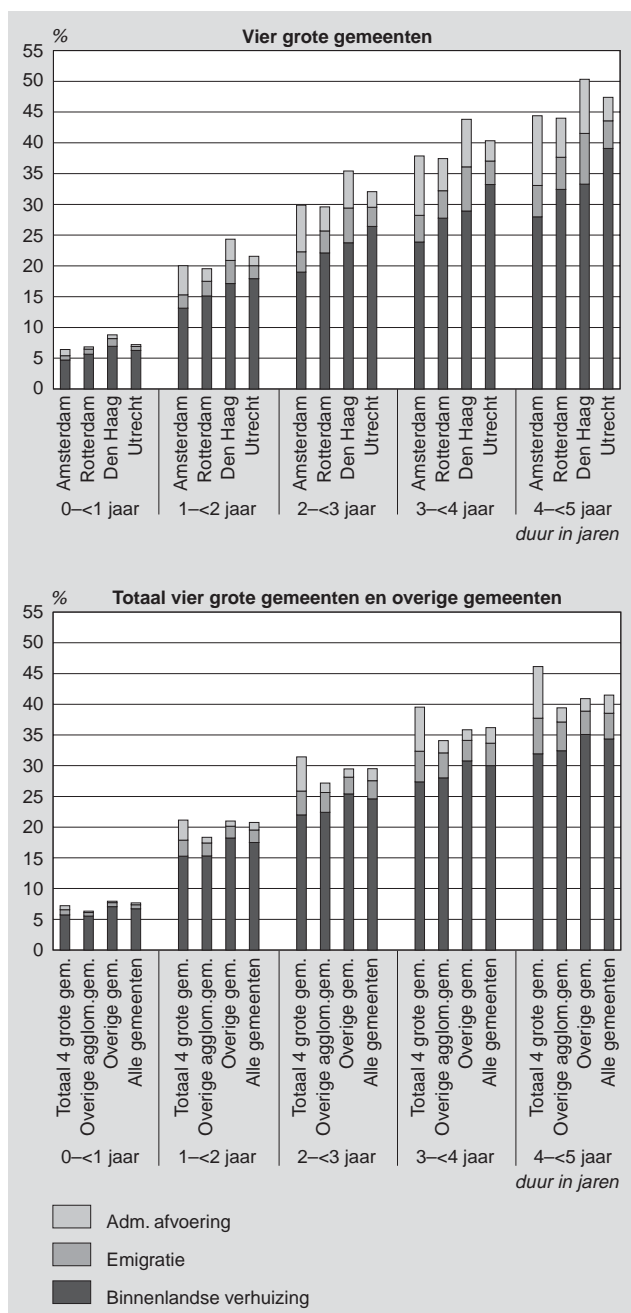
zige bevolkingsgroep. Voor de grote steden zou dit laatste betekenen dat een relatief grote in- en uitstroom gepaard gaat met een relatief groot aantal 'zittenblijvers'. Zijn de uitstromers daarentegen andere personen dan de instromers, dan zijn er relatief minder permanente bewoners in de stedelijke bevolking.

Op basis van nieuwe datamogelijkheden is het CBS voor het eerst in staat de stromen te baseren op de individuele migratiegeschiedenis van instromers en deze stromen te typeren naar sociaal-demografische achtergrondkenmerken als (etnische) herkomst, eerste of tweede generatie en levensfase. Een resulterende sociaal-demografische structuur van de stedelijke bevolking kan in verband worden gebracht met voorafgaande ontwikkelingen van selectieve migratie. Om een beeld te geven van de dynamiek van de stedelijke ontwikkeling wordt hier onder meer uitgegaan van het percentage instromers in de periode 1995–1998 dat binnen vijf jaar weer is vertrokken.

Uit *grafiek 5* komt naar voren dat in de vier grote steden 46 procent van degenen die zich in de periode 1995–1998 vestigden binnen vijf jaar weer is vertrokken. Hierbij is elk vestigingscohort vijf jaar in de tijd gevolgd. De vestigers van 1995 zijn gevolgd tot en met 1999, die van 1996 tot en met 2000, die van 1997 tot en met 2001 en die van 1998, ten slotte, tot en met 2002. Voor de overige gemeenten bedraagt de uitstroom van recente vestigers gemiddeld 41 procent. Vergeleken met de intensiteit van in- en uitstroom is het opvallend dat qua doorstroom de overige gemeenten in de agglomeraties het laagst scoren. Hier hebben de instromers een relatief sterke neiging te blijven. In de grote steden vestigen zich naar verhouding meer mensen die ook weer vaker vertrekken. De doorstroom is het hoogst in Den Haag (50 procent doorstromers).

5. Percentage van de instromers in 1995–1998 dat binnen vijf jaar weer is vertrokken naar verblijfsduur in jaren en soort uitstroom.

Een derde van de doorstromers vertrekt al tussen het eerste en tweede jaar na vestiging. Bijna de helft van alle doorstromers is binnen twee jaar weer vertrokken. Dit patroon doet zich in alle gemeenten voor. Wat opvalt, is dat het hogere percentage doorstromers in de vier grote gemeenten ten opzichte van de overige gemeenten pas na het tweede jaar wordt bereikt. Dit komt vooral doordat het aantal doorstromers naar het buitenland vanaf dat jaar in de vier grote steden sterker toeneemt dan in de overige gemeenten.

Wordt uitsluitend gekeken naar de binnenlandse uitstroom, dan is het percentage doorstromers voor de vier grote steden lager dan dat voor de overige gemeenten. De hogere percentages doorstromers in de vier grote steden hebben vooral te maken met vertrek naar het buitenland. Hieraan zijn ook administratieve afvoeringen debet. Dit alles wijst erop dat grote steden relatief vaker te maken hebben met instromers die na een kort verblijf weer naar het buitenland vertrekken.

Een situatie waarin zich meer tijdelijke inwoners in de stad bevinden, kan leiden tot relatief meer inwoners met een beperkte betrokkenheid bij de stad, en dus tot minder sociale gebondenheid. Dit is mogelijk een van de factoren die ertoe bijdragen dat slechts 11 procent van de inwoners van zeer stedelijke gebieden zegt zich sterk betrokken te voelen bij de woonbuurt. Bij inwoners van niet-stedelijke gebieden is dit aandeel 24 procent (CBS Statline). Als het om niet-westerse tijdelijke inwoners gaat, kan er bovendien sprake zijn van een grotere culturele afstand tot de overige inwoners, wat de betrokkenheid extra kan belasten.

3.3 Zittenblijvers

De gemeentelijke bevolking kan ook worden getypeerd naar het aantal personen dat zowel op 1 januari 1995 als op 1 januari 2003 in de gemeente woonde (exclusief geboorte en sterfte). Zij vormen de *zittenblijvers*. Uit *grafiek 4c* blijkt dat het aantal zittenblijvers onder de inwoners in de vier grote steden duidelijk lager is dan gemiddeld in de overige gemeenten van het land (respectievelijk 68 en 73 procent). Dit wijst opnieuw op het dynamische karakter van de bevolkingsontwikkeling in deze steden. Van de grote steden is Utrecht de meest dynamische stad, met het laagste aandeel zittenblijvers (64 procent). Rotterdam telt 70 procent, Amsterdam 69 procent en Den Haag 68 procent.

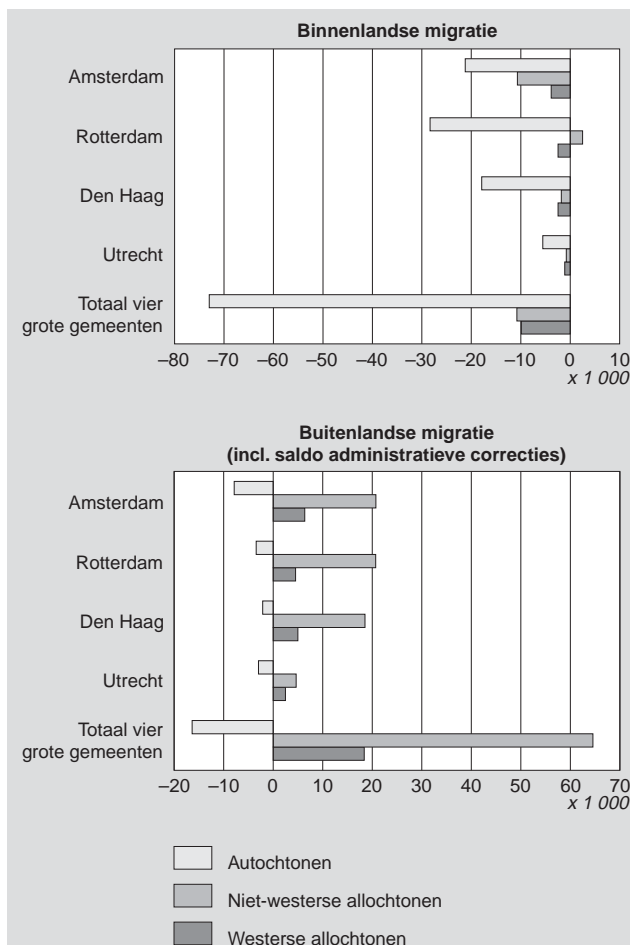
4. Selectiviteit in de stromen

De dynamiek in instroom en uitstroom kan worden onderscheiden naar (etnische) herkomst, in combinatie met de bestemming in binnen- of buitenland. Uit *grafiek 6* komt naar voren dat de binnenlandse in- en uitstroom voor de vier grote steden per saldo resulteert in een uitstroom van ruim 70 duizend autochtonen in de periode 1995–2002. Ook de instroom uit en de uitstroom naar het buitenland heeft voor autochtonen een vertrekssaldo tot gevolg: er vertrekken ruim 15 duizend autochtonen meer naar het buitenland dan er uit het buitenland naar de vier grote steden komen. Daarnaast is het saldo uit de binnenlandse migratie ook voor niet-westerse allochtonen negatief. Per saldo

vertrekken er ruim 10 duizend niet-westerse allochtonen meer vanuit de vier grote steden naar andere gemeenten in Nederland dan er uit deze gemeenten naar de vier grote steden verhuizen. Dit negatieve binnenlandse migratiesaldo van niet-westerse allochtonen wordt ruim overtroffen door een positief vestigingssaldo van niet-westerse allochtonen uit het buitenland (grafiek 6). Tegenover een vertrekssaldo van ruim 10 duizend niet-westerse immigranten staat een vestigingssaldo van 65 duizend niet-westerse migranten uit het buitenland. Per saldo vestigden zich in de betreffende periode 55 duizend personen van niet-westerse afkomst in de grote steden en vertrokken daarvandaan 90 duizend autochtonen. Zo zijn de grote steden vooral vestigingsplaats voor allochtone immigranten uit het buitenland en trekken autochtonen weg uit de grote steden.

Gezinsherenigende en, in toenemende mate, gezinsvormende migratie dragen bij aan deze stroom niet-westerse migranten. Daarnaast komen niet-westerse migranten op grond van asiel naar Nederland, een groep die echter als gevolg van strengere immigratieregels snel afneemt. De uitstroom is niet alleen autochtoon maar, gezien de ontwikkeling van het besteedbaar inkomen in de steden, waarschijnlijk ook bovengemiddeld draagkrachtig. Een trendverandering in besteedbaar inkomen is op grond van een andere instroom daarom ook niet zonder meer te verwachten. Het is om deze reden dat De Beer (2004) opmerkt dat het er voor de grote steden niet uitsluitend om gaat om instromers met bepaalde kenmerken te weren, maar ook om

6. Saldo migratie per gemeente naar herkomstgroepering, 1995–2002

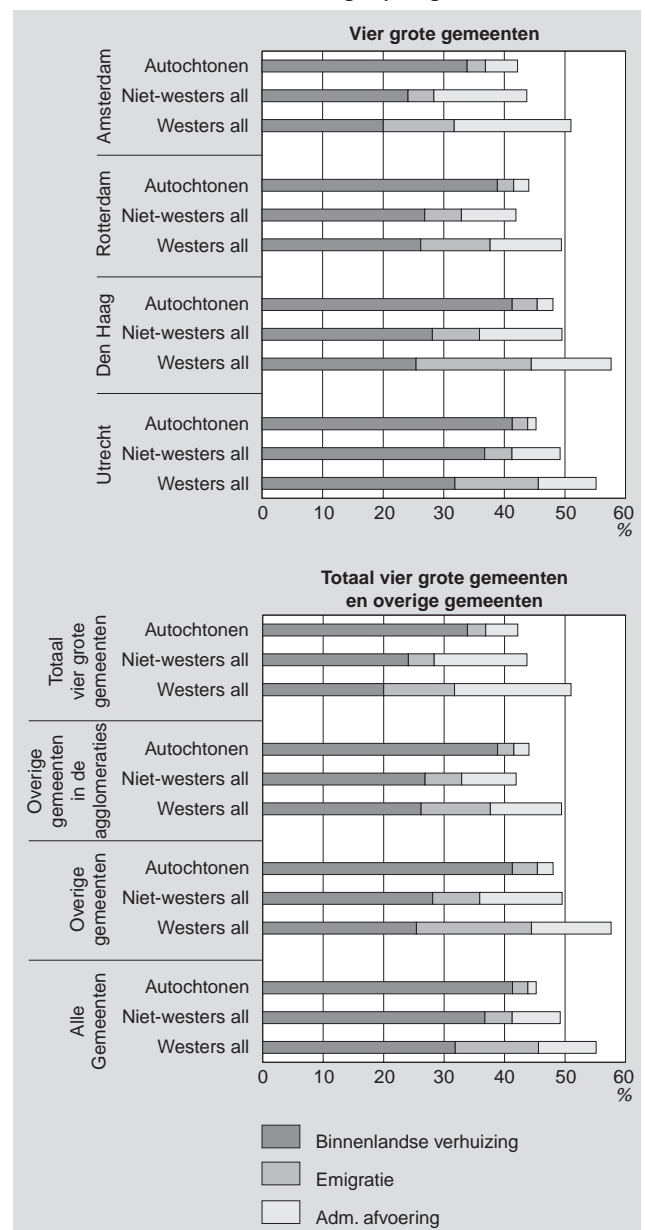

hoog opgeleide forenzen die dagelijks voor hun werk naar de stad reizen over te halen in die stad te gaan wonen.

Een andere belangrijke groep zijn de migranten uit westerse landen, vooral uit de Europese Unie, die vanwege studie of werk naar Nederland komen en daarbij vaak de grote steden opzoeken. De internationale bedrijvigheid in en om de grote steden genereert een aanzienlijke stroom tijdelijke arbeidsmigrant (Cortie, 2003). In de grafieken 6a en 6b is zichtbaar dat de binnenlandse in- en uitstroom van deze westerse immigranten per saldo leidt tot een uitstroom van 10 duizend naar andere gemeenten en een instroom vanuit het buitenland van 18 duizend. Per saldo is er dus in de vier grote steden sprake van een kleine westerse allochtone instroom.

Niet alleen zijn de in- en uitstroom in de vier grote steden selectief, maar ook de doorstroom heeft een selectief karakter. Uit grafiek 7 blijkt dat de doorstroom naar het buitenland het sterkst speelt bij westerse allochtonen, iets

7. Percentage van de instromers in 1995–1998 dat binnen vijf jaar weer is vertrokken, naar herkomstgroepering en soort uitstroom

minder bij niet-westerse allochtonen en het minst bij autochtone instromers. Ongeveer de helft van de allochtone doorstromers in de vier grote gemeenten vertrekt naar het buitenland (inclusief de administratieve afvoeringen). Van de autochtone doorstromers in de vier grote steden daarentegen stroomt een ruime meerderheid (85 procent) door naar een andere gemeente in ons land. In de overige gemeenten stroomt – anders dan in de vier grote steden – de niet-westerse *allochtone* bevolking het meest door. Het betreft bovendien meestal een binnenlandse verhuizing. Een deel van deze niet-westerse verhuizers bestaat uit asielzoekers die, na hun eerste opvang in een asielzoekerscentrum, veelal doorstromen naar grotere gemeenten, in het bijzonder naar de vier grote steden (Van Huis en Nicolaas, 2000).

5. Gevolgen voor de bevolkingsgroei

Uit *staat 2* kan worden opgemaakt dat de vier grote steden in de periode 1995–2002 als gevolg van *binnenlandse* verhuisstromen per saldo inwoners hebben zien vertrekken: er gingen meer mensen weg uit de grote steden naar overige delen van het land dan er vanuit het land naar de steden kwamen. Het binnenlands vertreksaldo bedroeg 94 duizend.

Voor de migratiestromen met het *buitenland* geldt het omgekeerde: er is sprake van bevolkingsgroei doordat de instroom vanuit het buitenland groter is dan de uitstroom naar het buitenland. Per saldo telde de buitenlandse instroom 67 duizend personen. In totaal zijn meer mensen naar andere gemeenten vertrokken dan er zich in de vier grote steden hebben gevestigd.

Wordt de ontwikkeling onderscheiden naar (etnische) herkomst (*staat 3*), dan blijkt dat het voor het overgrote deel (78 procent) autochtonen zijn die de vier grote steden verlieten (binnenlands migratiesaldo: 73 duizend). Westerse allochtonen (10 duizend) en niet-westerse allochtonen (11 duizend) namen elk zo'n 10 procent van de uitstroom voor hun rekening. Daarnaast vertrokken in deze periode nog 16 duizend autochtone inwoners naar het buitenland. Daartegenover staat een instroom van per saldo 54 duizend niet-westerse allochtonen en 9 duizend westerse allochtonen. De uitstroom van autochtonen werd daarmee voor 70 procent gecompenseerd door de instroom van allochtonen. Er is dus, onder meer vanwege verhuisstromen, sprake van een aanzienlijke mate van successie van de autochtone bevolking.

Verder moet worden bedacht dat vervanging van de oorspronkelijke autochtone bevolking ook plaatsvindt door een veranderende samenstelling van de *natuurlijke aanwas*: de verhouding tussen het aantal allochtone en autochtone baby's verandert. De verandering in samenstelling van bevolking is daarmee sterker dan op grond van de verhuisstromen kan worden verwacht. In de vier grote steden zorgde de natuurlijke aanwas voor een groei van 85 duizend allochtone inwoners en een afname van 40 duizend autochtone inwoners.

De op basis van stromen bepaalde groei is overigens berekend vanuit de situatie vóór annexatie. Dit betekent dus dat de uitstroom naar nieuwbouwwijken meetelt in de uitstroom. Het geeft een beeld van de effecten van verhuizingen op de bevolkingssomvang zoals deze vóór de annexatie bestond. Worden de stromen naar geannexeerde gebieden niet als uitstroom geteld, dan is de uitstroom uiteraard kleiner. Dit is zichtbaar in de voorlaatste kolom van *staat 3* ('groei 1995–2002'), waarin de verandering in bevolkingssamenstelling is bepaald op basis van de bevolking in het oude en nieuwe bestuursgebied op twee meetmomenten, en niet op basis van de stromen naar en uit het oorspronkelijke bestuursgebied. De afname van de autochtone bevolking van de vier grote steden is dan per saldo niet 129 duizend maar 96 duizend. Dit verschil laat zien dat de dynamiek die zich in het oorspronkelijke bestuursgebied (de 'oude' stad) voordoet, onderschat wordt als er sprake is van annexaties en als de bepaling van een veranderende bevolkingssamenstelling gebeurt op basis van de gemeente als administratieve eenheid, in plaats van op basis van de stromen uit en naar een ruimtelijke eenheid.

De afname van de autochtone bevolking van de vier grote steden is dan per saldo niet 129 duizend maar 96 duizend. Dit verschil laat zien dat de dynamiek die zich in het oorspronkelijke bestuursgebied (de 'oude' stad) voordoet, onderschat wordt als er sprake is van annexaties en als de bepaling van een veranderende bevolkingssamenstelling gebeurt op basis van de gemeente als administratieve eenheid, in plaats van op basis van de stromen uit en naar een ruimtelijke eenheid.

6. Samenvatting

Inclusief de annexaties is de grootstedelijke bevolking in de onderzochte periode met 66 duizend toegenomen, voor

Staat 2
Saldo uit binnenlandse- en buitenlandse migratie per gemeente in de periode 1995–2002

Gemeente	Saldo uit binnenlandse migratie		Saldo uit buitenlandse migratie ¹⁾		Totaal saldo uit binnenlandse en buitenlandse migratie	
	absoluut	per 1 000 van de gemiddelde bevolking	absoluut	per 1 000 van de gemiddelde bevolking	absoluut	per 1 000 van de gemiddelde bevolking
	x 1 000		x 1 000		x 1 000	
Amsterdam	-35,8	-49,0	19,2	26,4	-16,5	-22,6
Rotterdam	-28,3	-47,2	21,8	36,4	-6,5	-10,8
Den Haag	-22,2	-48,9	21,4	47,1	-0,8	-1,8
Utrecht	-7,4	-28,8	4,1	16,0	-3,3	-12,8
Totaal vier grote gemeenten	-93,7	-45,9	66,6	32,6	-27,1	-13,3
Overige gemeenten in de vier stedelijke agglomeraties	70,4	48,4	13,4	9,2	83,8	57,6
Overige gemeenten	23,3	1,9	191,2	15,5	214,5	17,4
Alle gemeenten	0,0	0,0	271,1	17,2	271,1	17,2

¹⁾ Inclusief het saldo van de administratieve correcties.

Staat 3
Bevolkingsgroei per gemeente naar herkomstgroepering in de periode 1995–2002

Gemeente	Bevolking 1-1-1995	Natuurlijke aanwas (geboorte minus sterfte)	Saldo uit binnenlandse migratie	Saldo uit buitenlandse migratie ¹⁾	Bevolking 1-1-2003 ²⁾	Groei ²⁾	
						absoluut	in % van de bevolking op 1-1-1995
	x 1 000						%
Amsterdam	722,2	25,5	-35,8	19,2	736,6	14,3	2,0
w.v.:							
autochtonen	425,8	-9,3	-21,2	-7,9	389,1	-36,8	-8,6
niet-westerse allochtonen	200,8	32,8	-10,7	20,7	246,5	45,7	22,8
westerse allochtonen	95,6	2,0	-3,8	6,4	101,0	5,4	5,6
Rotterdam	598,2	6,8	-28,3	21,8	599,7	1,4	0,2
w.v.:							
autochtonen	389,3	-19,8	-28,3	-3,4	337,5	-51,9	-13,3
niet-westerse allochtonen	152,5	26,2	2,5	20,7	203,0	50,6	33,2
westerse allochtonen	56,4	0,5	-2,4	4,5	59,1	2,7	4,8
Den Haag	442,9	3,7	-22,2	21,4	463,8	20,9	4,7
w.v.:							
autochtonen	285,6	-12,4	-17,9	-2,1	265,5	-20,1	-7,0
niet-westerse allochtonen	102,2	18,0	-1,8	18,5	140,8	38,6	37,8
westerse allochtonen	55,2	-1,9	-2,5	5,0	57,5	2,3	4,2
Utrecht	235,6	10,0	-7,4	4,1	265,2	29,5	12,5
w.v.:							
autochtonen	172,9	1,6	-5,5	-3,0	185,7	12,8	7,4
niet-westerse allochtonen	40,2	7,8	-0,8	4,6	53,3	13,0	32,4
westerse allochtonen	22,6	0,6	-1,1	2,5	26,2	3,7	16,3
Totaal vier grote gemeenten	1 999,0	46,0	-93,7	66,6	2 065,2	66,2	3,3
w.v.:							
autochtonen	1 273,6	-39,9	-73,0	-16,4	1 177,7	-95,9	-7,5
niet-westerse allochtonen	495,6	84,8	-10,8	64,6	643,6	148,0	29,9
westerse allochtonen	229,8	1,2	-9,9	18,4	243,9	14,1	6,1
Overige gemeenten in de vier stedelijke agglomeraties	1 422,4	45,6	70,4	13,4	1 510,4	87,9	6,2
w.v.:							
autochtonen	1 186,7	24,4	36,0	-6,7	1 204,8	18,1	1,5
niet-westerse allochtonen	100,6	19,3	25,9	15,5	158,1	57,5	57,2
westerse allochtonen	135,2	1,9	8,5	4,6	147,5	12,4	9,1
Overige gemeenten	12 002,6	381,8	23,3	191,2	12 617,0	614,4	5,1
w.v.:							
autochtonen	10 515,9	270,0	37,0	-64,0	10 771,3	255,4	2,4
niet-westerse allochtonen	534,2	114,2	-15,1	186,0	820,9	286,7	53,7
westerse allochtonen	952,5	-2,4	1,4	69,2	1 024,8	72,3	7,6
Alle gemeenten	15 424,1	473,4	0,0	271,1	16 192,6	768,5	5,0
w.v.:							
autochtonen	12 976,2	254,5	0,0	-87,1	13 153,8	177,6	1,4
niet-westerse allochtonen	1 130,4	218,2	0,0	266,0	1 622,6	492,2	43,5
westerse allochtonen	1 317,5	0,6	0,0	92,2	1 416,2	98,7	7,5

¹⁾ Inclusief het saldo van de administratieve correcties.

²⁾ Inclusief het saldo van de overige correcties en (op gemeentelijk niveau) mutaties in de bevolking ten gevolge van gemeentegrenswijzigingen.

het grootste deel vanwege recente annexaties. Gezien de omvang van de grootstedelijke bevolking is deze groei gering. De intensiteit van instroom, uitstroom en doorstroom vanuit de oorspronkelijke 'oude stad' is echter relatief groot. Bovendien is deze selectief wat betreft (etnische) herkomst en bestemming. Als resultante van de combinatie van herkomst en bestemming blijkt dat uit de vier grote oorspronkelijke stadsgebieden in de afgelopen jaren 89 duizend autochtonen zijn vertrokken, de meesten naar een andere gemeente in Nederland. De instroom van niet-westerse allochtonen leverde per saldo 54 duizend nieuwe inwoners, de instroom van westerse allochtonen nog eens 9 duizend. De positieve saldo's kwamen vrijwel volledig tot stand door instroom vanuit het buitenland. De uitstroom van autochtonen wordt voor 70 procent gecompenseerd door instroom van voornamelijk niet-westerse allochtonen, direct vanuit het buitenland.

De tegengestelde trendrichtingen in stromen van autochtonen en allochtonen worden versterkt door de natuurlijke

aanwas. De autochtone bevolking is extra gekrompen doordat er aanzienlijk meer autochtonen overleden dan er werden geboren. Het aantal overledenen overtrof het aantal geboren met 40 duizend. De natuurlijke aanwas onder niet-westerse allochtonen zorgde juist voor een extra groei van 85 duizend inwoners. De westerse allochtone bevolking, ten slotte, kende een natuurlijke aanwas van duizend personen.

Wordt de vervanging van de bevolking in het 'oorspronkelijke' stadsgebied gebaseerd op zowel in- en uitstroom als op natuurlijke aanwas, dan blijkt dat de afname van 129 duizend autochtonen in de afgelopen acht jaar meer dan volledig is gecompenseerd door een toename met 148 duizend allochtonen. De successie van de autochtone bevolking bedraagt daarmee 115 procent. Dit geeft aan dat de vertrokken en overleden autochtone bevolking meer dan volledig is opgevolgd door allochtonen.

Staat 4
Bevolking per gemeente naar herkomstgroepering op 1 januari

Gemeente	Autochtonen			Niet-westerse allochtonen			Westerse allochtonen		
	1995	1999	2003	1995	1999	2003	1995	1999	2003
	%								
Amsterdam	59	56	53	28	30	34	13	13	14
Rotterdam	65	61	56	26	29	34	9	10	10
Den Haag	64	61	57	23	27	30	12	12	12
Utrecht	73	71	70	17	19	20	10	10	10
Totaal vier grote gemeenten	64	61	57	25	28	31	11	11	12
Overige gemeenten in de vier stedelijke agglomeraties	83	82	80	7	9	11	9	10	10
Overige gemeenten	88	87	85	5	5	7	8	8	8
Alle gemeenten	84	83	81	7	9	10	9	9	9

Als resultante van de onderliggende stromen verandert de samenstelling van de bevolking naar herkomst in de grote steden in hoog tempo. In de afgelopen acht jaar is het aandeel niet-westerse allochtonen met bijna één procentpunt per jaar toegenomen (*staat 4*). Het aandeel autochtonen neemt in vrijwel even hoog tempo af, van 64 procent in 1995 naar 57 procent in 2003.

Onder een vrij stabiele bevolkingsomvang van de grote steden gaan dus grote veranderingen schuil.

Literatuur

- Beer, P. de, 2004, Rotterdam moet hoogopgeleiden lokken. Economisch Statistische Berichten 89, 9 januari, blz. 3.
- Bontje, M., 2001, The challenge of planned urbanisation. Urbanisation and national urbanisation policy in the Netherlands in a Northwest-European perspective. AME/Thela Thesis, Amsterdam.
- Cortie, C., 2003, The metropolitan population, origin and mobility. In: Musterd, S. en W. Salet (eds.), Amsterdam human capital, blz. 199–216. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Everaers, P. en S. Musterd, 1994, Changing residential patterns in metropolitan subareas in the Netherlands during the eighties. Netherlands Journal of Housing and the Built Environment 9(1), blz. 5–22.
- Fielding, A.J., 1992, Migration and social mobility – South East England as an escalator region. Regional Studies 26(1), blz. 1–15.
- Huis, L.T. van, en H. Nicolaas, 2000, Binnenlands verhuisgedrag van allochtonen. Maandstatistiek van de Bevolking 48(3), blz. 36–45. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Jobse, R.B., H. Kruythoff en S. Musterd, 1990, Stadsgebieden in beweging. Migratie naar en uit de vier grote steden. Stedelijke Netwerken Werkstukken nr. 20. IRO-RUU / OTB-TU Delft / CGO-UvA, Utrecht /Delft /Amsterdam.
- Latten, J.J., 2004, Ruimtelijke spreiding van mensen en hun kenmerken. Zicht op autochtonen en allochtonen. In: Bakker B. en L. Putman (red.). De virtuele volkstelling en het Sociaal Statistisch Bestand. Een verslag van de conferentie gehouden in Amsterdam op 11 november 2003, CBS/SISWO, blz. 83–97.
- Kasperski, J.M.J., 2004, Grote regionale inkomensverschillen in de afgelopen halve eeuw. CBS-webmagazine, 2 februari 2004. www.cbs.nl.
- Musterd, S., W. Ostendorf en S. de Vos, 2001, Armoedeconcentraties en sociale effecten in dynamisch perspectief. AME/UvA, Amsterdam.
- Nelissen, N.J.M., 1972, Sociale ecologie, blz. 89–90. Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen.
- Ostendorf, W., 2001, New towns and compact cities; urban planning in the Netherlands between state and market. In: Andersson, H. et al. (eds.), Change and stability in urban Europe, blz. 177–192. Ashgate, Aldershot.
- Rees, P., E. van Imhoff, H. Durham, M. Kupiszewski en D. Smith, 1998, Internal migration and regional population dynamics in the Netherlands. NIDI-rapport nr. 55. NIDI, Den Haag.